

POENDOENG

MIJN INTERNERING
DOOR DE PEMOEDA'S

DOOR

BR. LEONARDO

POENDOENG

MIJN INTERNERING DOOR DE PEMOEDA'S

DOOR

BROEDER LEONARDO.

■

OP 12 Sept. '45 vertrok ik uit Tjimahi. De bedoeling was na te gaan of er in Midden-Java huisvesting en levensonderhoud voor de Broeders was. Zo ja, dan konden we verlof krijgen om de kampen voor goed te verlaten. Voorlopig kreeg ik slechts een verlofpas. De eerste dag, deels lopend, deels meereidend met een vrachtauto, bereikte ik Bandoeng, waar ik in het XVe Bataljon vele Broeders na 3 jaar voor 't eerst weer terugzag. Daags daarna ging de reis verder naar Djokja, waar de Broeders juist 't klooster en de mulo-school van de Kenpeitai hadden teruggekregen. Ze waren druk bezig met alles in gereedheid te brengen voor de komst der Broeders, maar er moest heel wat gebeuren voor het huis weer zijn oude aanzien had herkreken. Onder de Japanners was het de zetel geweest van de gevreesde Kenpeitai (militaire politie). Achterin naast de badkamers waren de Japanners bezig met het wegbreken van de cellen waar zo vreselijk veel is geleden o.a. ook door Pater Superior J. van Baal S.J. Ze waren juist ingericht als de getraliede hokken van wilde beesten in een dierentuin. De Broeders hielden nog een paar dagen vacantie, die ze gaarne besteedden aan het klaar maken der kamers. De Zusters Franciscanessen hielpen zoveel ze konden door het naaien van voorlopige bultzakken, kussens, klamboe's, enz. Behalve Br. Aloysius en Mario konden er ruim 25 Broeders gehuisvest worden, elk in een eigen kamer. In Solo was het nog niet zover. Br. Timotheus woonde nog bij Pastoor Poespadihardjo op de pastorie. De Japanners hadden het klooster wel ontruimd, maar het meteen overgedragen aan de Intercross voor tijdelijke huisvesting van vrouwen en kinderen uit de kampen van Ambarawa en Semarang. In Semarang waren Br. Salesio en Johannes de Deo druk doende om alles te ordenen voor de komst van 30 of meer Broeders: alle gebouwen waren weer in onze handen. Mgr. Soegijapranata was zeer verheugd in 't vooruitzicht van de

spoedige terugkeer der Broeders en van de hervatting van onze missie-arbeid. Wél waarschuwde Monseigneur om voorzichtig te zijn in verband met de steeds meer om zich heengrijpende nationalistische beweging. Inderdaad zag men overal rood-witte vlaggen en insignes, maar de bevolking was niet vijandig. Integendeel, overal, en ook door niet-katholieken, werd ik vriendelijk ontvangen en verwelkomd; en op straat, in de trein en op de stations werd ik met grote bereidwilligheid geholpen; en dat was nodig, want het reizen was moeilijk door de desolate toestand waarin de Japanners het burgerlijk verkeer hadden gebracht. Een Rode Kruis-vrachtauto bracht mij naar Ambarawa. Enkele van onze oude onderwijzers en oud-leerlingen bemerkten mijn aankomst en haastten zich om mij te verwelkomen en hun diensten aan te bieden. 't Eerst van allen echter was onze goede bediende Antonius Atmadihardjo aanwezig. Toen, in Juli 1943, de laatste Broeders St. Louis hadden moeten verlaten, was hij begonnen met een warong, waarmee hij te weinig verdiende om te leven en te veel om te sterven. Toch was hij er met zijn gezin nog het beste doorgekomen; twee andere bedienden (Tomodipoera en Sadeli) waren van honger en ellende gestorven. Twee jaar lang had hij nauwlettend het oog op St. Louis gehouden; hij wist precies wat de Jappen er uit hadden gesleept en waar een en ander terug te vinden was. Samen wandelden we door de gebouwen en spraken we af welke kamers in bewoonbare staat zouden worden gebracht, opdat Br. Ov. Antherus zou kunnen komen met enkele Broeders om de restauratie voort te zetten. De volgende dag bezocht ik de Brs. Hilarius en Celsus in een van de kampen, terwijl enkele Javaanse oud-leerlingen ondertussen zorgden dat ik plaats en kaartje kreeg in de middagtrein van Magelang. Dat spaarde heel wat tijd en moeite uit, want de treinen waren overvol en om een plaats te krijgen moest je meer dan een uur vóór 't vertrek aanwezig zijn. Nu zorgden zij voor alles en ik mocht zelfs geen cent betalen. In Moentilan vond ik Javaanse Politie in ons klooster; de commandant leidde mij rond en zei dat wij het klooster op elk gewenst ogenblik konden terugkrijgen. Pastoor Sandjojo ontraadde om het terug te vragen vóór het metterdaad kon worden betrokken in verband met de rampokpartijen die te verwachten waren, als de politie naar de Chinese kamp overhuisde. Het College zag er vreselijk uit, vooral de kerk; ons klooster had niet veel geleden.

Terug in Djokja bleek de stemming nog al veranderd; wel hadden de Japanners het gezag nog steeds in handen, maar overal liepen groepjes jongelingen rond, pemoeda's, gewapend met aangepunte bamboestokken en pieken, heel enkelen ook met een geweer of kléwang. De Japanners deden daar niets tegen; zij trokken hun mannen terug uit de openbare diensten: waterleiding, transport, electriciteitswezen, distributie, posten, enz. en ook uit de politie. De Kenpeitai staakte zijn werkzaamheden. Overigens waren er Japanners genoeg in de stad zelf en vlak er bij in Kali-Oerang en op het vliegveld Mangoewa. Er verscheen een Maleis krantje „Kedaulatan Rakjat" (= $\pm$ de soevereiniteit van het volk) dat vinnig anti-Nederlands was; een van de eerste berichten meldde triomfantelijk, dat „Vredenburg", de Benteng Belanda, door het volk van Indonesië was bezet. De acht of tien Japanse soldaten, die er woonden, waren met een klopje op hun schouder naar hun karzerne op Pingit, langs de spoorbaan, teruggekeerd. De hele week door bleven de pemoeda's (en pemoedi = meisjes) patrouilleren en vergaderen. Het **Komité Nasionol Indonesia** kwam samen en ging vergaderen in het paleis van den Gouverneur. Een paar Japanners wilden de rood-witte vlag voor het paleis neerhalen, maar een menigte pemoeda's - natuurlijk allen pahlawans (helden) - verzetten zich daartegen, waarop de Japanners, die geen bloed wilden vergieten (sic!), zonder meer afrokken.

Intussen hadden de priesters toestemming gekregen om de kampen te verlaten; zo kwamen de Jezuiten-Paters en Fraters op 20 Sept. in Djokja aan, samen met vele Europeanen die de kampen op eigen gezag verlieten. Zij allen werden hartelijk verwelkomd door het Rode Kruis Comité en de bevolking. De sultan zelf liet zich door Prins Notokoesoemo in het R. Kr. C. vertegenwoordigen en schonk belangrijke bijdragen voor hulp en huisvesting. De katholieken vormden een comité, dat door het inzamelen van vrijwillige bijdragen zou voorzien in het levensonderhoud van de geestelijkheid, die voorlopig nog zonder inkomsten was.

Ik sprak in die dagen met meerdere katholieke intellectuele Javanen, die allen zonder uitzondering bezorgd waren over de ontwikkeling der gebeurtenissen. Ook zij verlangden naar vrijheid en zelfbestuur, maar zij vertrouwden den kring van Soekarno allerminst. Bij de samenstelling van de eerste grondwet

hadden de Islamieten zich nogal doen gelden; zij verhoopten van 'n accoord met de Hollanders verzwakking van den Islamietische invloed. Intussen verwonderde iedereen er zich over, dat de Hollanders niets deden dan van een afstand te verkondigen, dat zij nooit met Soekarno en Hatta wilden samenwerken. De gunstige tijd voor hen om op te treden was echter al lang voorbij.

Begin Oct. reed ik op de fiets naar Bara. Daar was het heerlijk! Alles was daar nog, zoals ik het in 1942 had gekend. Dat was het eerste huis, waar ik bij aankomst naar ouder gewoonte kon beginnen met een bezoek aan het Allerheiligste. Alle werk was gewoon aan de gang. De weefgetouwen klapperden; Br. Fidentius was bezig met de kleinste weesjongens, die al uit school terug waren; Petrus Claver gaf als Novicenmeester een instructie aan zijn enigen novice, fr. Eustatius. Ik bleef daar een paar dagen en deed een bedevaart naar O. L. Vrouw van Kalibawang in Sendangsono. Pater Prenthaler, die als Duitser vrij was gebleven van internering en die de Broeders steeds met zijn ervaring en wijsheid had geholpen, was vol lof over de Broeders en prees bijzonder de goede geest onder de weesjongens. Voor een goed deel zag hij daarin de nawerking van de uitstekende arbeid van Br. Blasius z.g. Er waren maar $\pm$ 35 weesjongens; in meerderen van hen zag hij zuivere roeping voor 't priester- en klooster-ideaal. Br. Servatius had zich in die moeilijke jaren met ijver en succes gegeven om in de materiële behoeften van wees- en ziekenhuis te voorzien. Gebrek of zelfs tekort hebben ze in Bara niet gekend, al leefden ze zuinig en voorzichtig.

Bij mijn terugkeer in Djokja vond ik daar brieven van Broeder Bonifacius en Theodoricus, waarin zij meldden dat zij ondanks mijn telegrammen en brieven geen toestemming konden krijgen om de kampen te verlaten. Dat vonden we toen erg jammer, omdat er Broeders nodig waren om Ambarawa en Moentilan te bezetten. Tien dagen later zou ik O.L. Heer van harte bedanken, dat Hij ons onze zin niet had gegeven!

Op Zaterdagmiddag 6 October was de stemming in de stad zeer opgewonden: de pemoeda's wilden wapenen hebben. Ze waren al een paar keer bij ons in de Kampementstraat geweest om de wapens op te graven, die de Kenpeitai daar zou hebben achtergelaten; een keer groeven ze een diep gat in de tuin naast de kapel. Alles tevergeefs. Nu zouden zij de wapens bij de Japanners gaan halen! Overal werden de pemoeda's opgeroepen. 's Avonds

toen het al donker was, hoorden we nog steeds roepen vanuit de wachthuisjes die de Japanners voor luchtaanvallen op veel gebouwen hadden geplaatst: „Pemoeda-pemoeda, berkoempoel.” (Jongelui, samen komen!) Alles trok op naar Kotabaroe waar, niet ver van het station Lempoejangan, het wapenmagazijn lag. Hoe het zich verder heeft toegedragen, is mij niet bekend. Mr. Wijana vertelde het als volgt: Toen duizenden pemoeda's langs alle omringende wegen opdrongen naar het arsenaal, gingen de Japanse schildwachten naar binnen en sloten de poorten. 't Volk bleef samenstromen en opdringen. Toen kwam het bevel van de K. N. I. om terug te trekken, want de Japanners zouden de wapens op vredelievende wijze uitleveren. Maar er was geen houden meer aan: de vorsten werden hun ondanks verder gedreven. De poorten werden geforceerd en 't volk werd naar binnen gedrongen. Toen openden de Japanners met twee machinegeweren het vuur. Er vielen tientallen doden en gewonden maar terugkeren was niet mogelijk. Zo werden de Japanners, ongeveer 40 man, onder de voet gelopen en het gepeupel haalde de magazijnen leeg. Iedereen wilde iets hebben en ze begonnen meteen te oefenen in het schieten, waarbij nog heel wat ongelukken gebeurden. De volgende dag werden meer dan honderd doden begraven, terwijl het Petronella-hospitaal vol lag met gewonde pahlawans. Toen we 's avonds naar de radio luisterden, hoorden we dat er al (!) 2500 Brits-Indiërs in Batavia waren, maar dat onze eigen troepen niet konden komen vanwege gebrek aan scheepsruimte.

Nog altijd waren we in Djokja vrij en veilig en niemand legde ons iets in de weg. Toen ik op zo'n avond Pater Superior sprak, waren we beiden van mening dat 't wel 'ns op een nieuwe internering zou kunnen uitlopen, als de gealliëerden heus zouden trachten vanuit Batavia het binnenland in te dringen, maar we meenden dat dat nog wel een maandje zou duren. In de loop van de week kwam plotseling het verbod voor Europeanen om per spoor te reizen.

Op Vrijdag 12 Oct. ging Br. Aloysius naar Moentilan, de politie vertrok uit ons huis; enkele onderwijzersgezinnen zouden er voorlopig in gaan wonen, maar bij de overdracht moest een Broeder aanwezig zijn. 's Avonds kreeg Br. Mario bericht van het overlijden van zijn vader. De volgende morgen om half vijf ging hij naar het station om naar Klatèn te reizen voor de begrafenis.

Toen ik een uur later met mijn gebedenboekje in de hand de deur uitging om naar de H. Mis te gaan in de parochiekerk, stapten vier pemoeda's (thans met geweren gewapend!) op mij af en verzochten mij mee te gaan naar de Balé Desa. Toen ik vroeg, of dat niet even kon wachten tot na de H. Mis, mocht dat niet. Of ik misschien geïnterneerd werd? Dan wilde ik wel graag een koffertje met kleren, enz. meenemen. Neen, mijnheer hoefde alleen maar even bij de Loerah te komen; dan kon hij direct weer naar huis. De pastoors waren er trouwens ook al; mijnheer hoefde niet bang te zijn. Nou, vooruit dan maar! Ik voorop, zij een paar passen achter mij aan. De Kampementstraat uit; bij het postkantoor rechtsaf. De straten waren stil en verlaten, 't was nog maar even licht. Maar overal op de hoeken groepjes pemoeda's; de meesten met bamboe roentjèng, maar ook velen met geweren. Vlak voor de aloon 2 kwam ons een stel pemoeda's tegemoet. Halt! Niet naar de Balé Désa, we moesten naar de bèntèng. Ja, maar dat was duidelijk; dan werd ik toch geïnterneerd! Ik protesteerde en of ik even kleren mocht halen, het was vlakbij. De beleefde jongeling, die mij vroeger gerust had gesteld, zei ook zo iets, maar de nieuwe commandant kwam daar niet van in. Naar de bèntèng en daarmee uit! We waren er al gauw en jawel! Daar stond al een hele drom Europeanen en ook de Pastoors van de Kampementstraat. Daaromheen een massa pemoeda's met vier machine-geweren op ons gericht en klaar om te vuren. We werden gefouilleerd op wapens... en voorwerpen van waarde als horloges, mooie vulpennen, enz. Bij mij noch het een, noch het ander. Onze namen en adressen werden genoteerd en toen maar weer in de rij staan en wachten... Om half acht werden we op vrachtauto's geladen en naar buiten gereden. Op Malioboro voor de neutrale school moesten we afstappen en naar binnen. Daar waren al heel wat mensen. Ze zaten op de galerij om de school of stonden in groepjes op de lange smalle speelplaats. Ook hier weer op alle hoeken een machine-geweer met de patroonband erin. De jongens erbij waren niet kwaad; ze hielden zich kalm en bemoeiden zich niet met ons, maar zij zaten voortdurend met die wapens te spelen, wat ons helemaal niet aanstond, omdat we wel begrepen, dat ze voor het eerst van hun leven met zo'n ding omgingen. Steeds maar kwamen er vrachtauto's aan met nieuwe geïnterneerden: totoks, indo's, Ambonnezen, Menadonezen, Florinezen

en ook een enkele Chinese jongen. Ieder zocht een plaatsje op de galerij; de klassen waren afgesloten, daar mochten we niet in. Er waren 10 Paters, o.a. Pater Superior van Baal, 23 Scholastieken en 3 groot-seminaristen. In totaal waren er 432 geïnterneerden in ons gedeelte van de school, plus nog 520 in de andere helft. Omstreeks 12 uur kwam de voorzitter van het Panityo Oeroesan Tawanan (Comité tot regeling van de zaken der gevangenen) Sadaroesalam en deelde ons in in secties van 20 man; hij wees mij aan als leider van onze helft van het kamp en de heer G. Roelink voor de andere helft. Verder gebeurde er die dag niets. De stemming onder de mensen was zeer gedrukt; meerderen verwachtten in ernst, dat we zonder meer zouden worden doodgeschoten. Wij lachten daar hartelijk om, maar toen de tongen loskwamen, bleek dat er in de kampongs al dagen lang allerlei bedreigingen tegen de Europeanen en Chinezen waren geuit. Geen van die mensen had van thuis iets meer mee kunnen dan de kleren die ze toevallig aan hadden; meerderen waren midden in de nacht zonder meer uit hun bed gehaald en liepen rond in hun nachtgewaad. Langzaam kroop de dag voorbij en toen het donker werd, zocht ieder een plaatsje op de galerij en strekte zich uit, zo goed en zo kwaad als het ging om te gaan slapen. Het begon stil te worden, toen er plotseling geroepen werd om den kampleider. Sadaroesalam was gekomen met een vrachtauto waarop kleine bèsèkjies (mandjes) met rijst en sambal. Voor twee man een mandje; toen we opmerkten dat 't toch veel te weinig was, ging hij nog meer halen, zodat we elk toch ongeveer 200 gram kregen. Daarna nam Sadaroesalam mij apart: ik moest zorgen, dat de mensen zich rustig gedroegen en de bevelen van de wacht opvolgden. „Djangan sekali bersikap arogan” (Je mocht vooral geen arrogante houding aannemen!) De mensen hoefden niet bang te zijn; er zou niets gebeuren. De geestelijken zouden spoedig worden vrijgelaten! Toen gingen we maar weer liggen; hoewel we kort op elkaar lagen, was er toch niet voor allen plaats op de galerij; veel jongens gingen in het stof liggen op de speelplaats. 't Viel niet mee, die eerste nacht op de stenen. Toen we 's morgens opstonden, waren we geradbraakt. We konden ons gezicht wassen bij een kraantje, op de beurt. We deden onze gebeden en meditatie en gingen toen maar weer wachten op de dingen, die komen zouden. In de loop van de morgen drongen we door in de andere helft van de school en in overleg met de

heer Roelink maakten we een lange lijst van klachten op. Tegen elf uur kwam een Javaanse dokter, die vroeg of er zieken waren. Natuurlijk was meer dan de helft van het kamp ziek en allemaal ernstig, zodat ze òfwel naar huis, òfwel naar 't hospitaal moesten. Maar daar kon voorlopig niets van komen. De dokter gaf wat acetosal en wat kinine en beloofde morgen terug te komen. Op onze klachtenlijst antwoordde hij, dat hij Sadaroesalam zou sturen. Die kwam om 3 uur aanrijden en bracht ons ontbijt mee, weer zo iets als de vorige avond. Van onze klachten noteerde hij een en ander, beloofde 's avonds wéér eten te brengen en zei, dat we maar geduld moesten hebben. Alles zou goed geregeld worden, maar dat ging niet zo gauw. Ook zouden we kleren en levensmiddelen van thuis mogen ontvangen en in vertrouwen deelde hij mij mee, dat de Pastorie en Broederan al gewaarschuwd waren om een en ander te zenden. Hij zou de sleutels van de klassen gaan halen zodat we niet meer onder de sterren hoefden te slapen. „Tetapi tenang!” (Maar houd je kalm!) Natuurlijk beloofden we voorzichtig te zijn met de banken en meubelen, maar ik zou de gezichten van de onderwijzeressen wel eens hebben willen zien, als ze een paar dagen later een kijkje in hun school hadden kunnen nemen! De onderwijzerskamer bleef op slot, maar wij wisten er toch wel in te komen; daar installeerden wij „het kantoor!” We vonden er onder meer een . . . radio! En electriciteit was er ook. Een paar handige Fraters namen op zich om het ding gebruiksklaar te maken; de Japanse zegels zaten er nog op. Een enkele keer hebben ze iets kunnen horen, maar er kwamen geen bijzondere berichten door. Ook de derde dag kregen we alleen 's middags en 's avonds een beetje eten. Verder dronken we maar water! Om te drinken was er water genoeg; ook konden we ons gezicht wassen, maar baden dat ging niet. We vervuilden! Smerige kleren! Ongeschoren gezichten!

De vierde dag 16 Oct. kwamen er al wat pakjes binnen! De dokter kwam op bezoek, onderzocht tientallen mensen en maakte een lijst op van ernstig-zieken. Sadaroesalam vertelde, dat het politiek onderzoek was begonnen; de rustige elementen zouden naar huis worden gezonden. De volgende dag zouden Pater Superior, Pater van Kalken en Pater Vriens worden vrijgelaten en later zouden wij allemaal volgen. Sadaroesalam is katholiek; hij heeft een brave katholieke vrouw. Bij hem zit het niet zo diep; hij is

gedoopt voor zijn huwelijk. Voor de oorlog was hij al nationalist en voerde hij eens een polemieek met Pater Zoetmulder in Sedia Tama. Klaarblijkelijk bedoelde hij 't goed met ons, maar hij is erg verwaand en ijdel, en laat 't graag voorkomen alsof hij heel wat te bedisselen heeft. Hij stapt rond als een pauw, heeft telkens weer nieuwe Europese kleren aan, die hem meestal potsierlijk staan; hij draagt graag Japanse kaplaarzen en een pistool en zwaait opvallend met een mooie schildpadden acetlas. Onder de Japanners heeft hij in Batavia een cursus gevolgd in de rechten, schrijft nu Mr. voor zijn naam, heeft de functie van djaksa en noemde zich tegenover ons officier van justitie. Nooit heb ik iemand ontmoet, die zich zozeer bezondigde aan „bersikap arrogan” als juist hij, die er ons toch zo voor waarschuwde. Hoezeer de man ons ook tegenstond om zijn opschepperij en verwaande houding, toch moeten we erkennen dat hij ons dikwijls belangrijke diensten bewees. Zo danken wij het aan hem, dat wij na de eerste moeilijke weken regelmatig H. Mis en Communie konden hebben, dat we geestelijke lectuur kregen en dat we nooit tekort hebben gehad aan miswijn en hosties. Ook bracht hij dikwijls brieven over naar de vrouwen-kampen en soms durfde hij zelfs de aanmatigheden van de T.R.I. af te keuren. Hij heeft er echter zwaar voor moeten boeten: in Maart 1946 is hij gesrobot (gekidnapt,) mishandeld en naar Solo gebracht door meer-radicalen. Later mocht hij weer naar huis, maar kreeg een ondergeschikt baantje.

Op 17 Oct. kwamen er 's morgens grote hoeveelheden pakketten binnen van vrienden en verwanten buiten. Voor onze groep van geestelijken was er nog niets bij. Dat kon ons niet terneerslaan; we gingen immers toch al gauw naar huis! En jawel, 's middags om drie uur werd het hele kamp bij elkaar getrommeld, samen bijna 1000 man. Sadaroesalam in al zijn waardigheid, omzwermd van pemoeda's met geweren en bamboe's, beklom een hoge surveillant-stoel en stak een speech af in Maleis, doorspekt met Hollandse uitdrukkingen. In 't kort kwam 't hierop neer: de republiek bestond vandaag 2 maanden en als blijk van vreugde schonk het volk van Indonesië de vrijheid terug aan een eerste groep geïnterneerden. Volgden 110 namen, meest van ouden en zieken en van Indonesiërs (Ambonnezen en Menadonezen) Pater Superior, Pater van Kalken en Pater Vriens waren er ook bij. Toen ik vroeg, wat er met de andere geestelijken gebeurde,

gaf S. goede hoop dat ook wij spoedig zouden volgen. We namen afscheid van de vertrekkenden, die beloofden spoedig de noodzakelijkste dingen te sturen.

Intussen was er één geïnterneerde Pastoor bijgekomen namelijk Pater Vendel. Die morgen was hij met Pastoor Prennthaler en Br. Fidentius uit Bara weggehaald en naar de Benteng gebracht. Pater Vendel met zijn hoogblond (om niet te zeggen rood) haar was Belanda en moest dus worden opgeborgen; daar hielp niets aan. Toen was de beurt aan Pater Prennthaler! Dat viel de heren pemoeda's niet mee. Internering? Geen sprake van! Hij was Duitser en trok zich niets aan van alle politieke verwickelingen! Hadden de Japanners hem soms in een kamp gekregen? Dan zou het nu óók niet gebeuren! De pemoeda's waren stom van verbazing, vergaten in hun zenuwachtigheid dat zij Indonesisch (Maleis) moesten spreken en maakten in correct Kromo honderd excuses. Toen het geval van Br. Fidentius; ja dat was weer iets anders, legde P. Prennthaler uit; de Broeder was hier in Indië geboren, maar toch zouden de heren zich vergissen als zij misschien dachten dat hij Belanda-Indo was. Neen, de familienaam van den Broeder was Pechler en het leed dus geen twijfel of zijn voorouders waren Duitsers; hij was dus „Indo-Djerman” en behoorde dus op vrije voeten te blijven. Trouwens, als ze den Broeder interneerden, dan konden zij het hem - P. Prennthaler - even goed doen, want zonder Br. Fidentius kon hij in Bara toch niet werken. Wie moest er voor die schaar arme Javaanse weesjes zorgen, als Br. F. dat niet deed? Daar bleef het bij. P. Prennthaler en Br. F. reden naar Bara terug en Pastoor Vendel kwam bij ons binnen.

Na het vertrek van de vrijgelatenen kon ik eindelijk bek-af gaan zitten bij de geestelijken. Ik had nog niets te eten gehad, maar dat voelde je nauwelijks; je leefde op je zenuwen. O ja, toen we bij de poort stonden om de vertrekkenden uit te laten, kwamen er over Malioboro wel 40 of 50 vrachtwagens volgeladen met pemoeda's. Zij trokken zingend naar het front in Semarang. Wij brachten dat in verband met de geruchten die wilden, dat de Eng. Opperbevelhebber op het bericht van de interneringen eindelijk uit zijn slof was geschoten en de opmars van Semarang naar Djokja bevolen had. Daarbij waren twee vliegtuigen heel laag over de school komen zwenken, waarbij wij konden zien, dat de inzittenden naar ons terugwuifden. Dat alles werd natuur-

lijk druk besproken en iedereen was weer in een opgewekte stemming. Toen ik dan eindelijk bij de Fraters terug kwam, presenteerden ze mij een grote mok vol hete, zoete koffie. Ik heb zelden in mijn leven zo iets heerlijk genoten! Pater Vendel had behalve kleren ook wat koffie en suiker meegebracht, en een paar handige Fraters hadden - wie weet waar!? - een en ander vat ontdekt en ook brandhout gevonden. Later op de avond bleek een bordbankje zoek, maar we hebben er maar niet naar gezocht! Omstreeks vijf uur nieuwe opschudding en drukte: drie vrachtauto's reden naar binnen. Op elk moesten dertig man; ze gingen naar Bantool en deels ook naar Poendoeng. Na een uur of twee kwamen ze weer terug om nieuwe mensen te vervoeren. Sadaroesalam had gezegd dat de zieken en de geestelijken tot het laatst moesten wachten. Natuurlijk zeiden wij: ze komen vandaag niet klaar en morgen gaan de zieken naar het hospitaal en wij naar huis. Toen dus om 10 uur weer een groep vertrokken was, legden wij ons te ruste; we hadden nu plaats genoeg en konden zelfs op ambèns slapen die we van borden en fröbelbankjes samenstelden. Morgen naar huis! Je had eigenlijk het gevoel, alsof je 'n tijdlang geplaagd was door brooddronken kinderen, waar je eigenlijk veel van hield; meer dan ze die plagerij kwalijk te nemen, was je bezorgd om wat ze zichzelf daarmee op den hals haalden. Als de Engelsen kwamen, zouden de pemoeda's niet in toom te houden zijn, zo overmoedig waren zij door hun „overwinning” op de Japanners te Kolabaroe. Er zou stellig veel bloed vloeien. We waren allen in diepe rust, toen we werden gewekt. De wagens zijn terug! Masoek semoea! Allemaal instappen! Alleen de zieken moesten achterblijven. Of we nu al zeiden, dat wij van Sadaroesalam hier moesten blijven, dat hielp niet. Semoea be-rangkat! Allemaal wèg! Inpakken hoefden we niet, dus klommen we maar op de wagens, en voort ging 't in razende vaart over de kapot-gereden straten door de nachtelijke stad. In de Kampementstraat in ons huis was alle licht uit. De Broeders waren er dus niet meer in. Al vóór de internering was er sprake van, dat de „regering” de gebouwen nodig had. Op de hoek bij de Zusters-school zwaaiden we af naar het zuiden. 't Ging naar Poendoeng 20 k.m. ten zuiden van de stad. Vooruit maar, over een paar dagen komen we toch terug!

Omtrent één uur 's nachts kwamen we in Poendoeng aan. Onder zware bewaking werden we een grote loods binnen gebracht, waar middenin een enkele stormking brandde. Op de vloer lagen de mensen in lange rijen naast elkaar. De kampleider, de heer Torenburg, verwelkomde ons. Over (en op!) slapende mensen stappend zochten we een ligplaatsje in een der hoeken; ieder kreeg een blarak (dubbel gevouwen klapperblad) om de moede leden op uit te strekken; onze schoenen deden dienst als hoofdkussen. Op je rug liggend kon je door het dak de sterren zien, maar het was gelukkig nog droge tijd.

Toen het 's morgens licht werd, bleken we ons te bevinden in een grote suikergoedang, 85 m lang en 22 m breed; het gebouw was erg onderkomen, de vloer overal stuk gereden, de ruiten meest gebroken, grote open spleten in en naast de poorten. Er waren vier poorten in de lange westelijke muur, maar alleen de zuidelijkste daarvan ging overdag open. Alleen de kampleider mocht daardoor naar buiten, als hij iets aan de wacht moest vragen. Aan de zuidkant was over de gehele breedte een strook van vijf meter, waar geen mensen mochten liggen. Daar kwamen aan de oostkant twee ijzeren pijpen door de binnenmuur heen, waardoor een paar uur per dag water stroomde: dat was de bad- en spoelgelegenheid. Vandaar liep een gemetselde goot langs de zuidelijke buitenmuur en dat was de ene grote gemeenschappelijke W.C. Aparte hokjes waren er niet. Nu dat allemaal voorbij is, lachen we er om en zien alleen de humoristische kant van het geval, maar toen was het toch wel erg. Ik heb nooit een plaats voor dergelijke doeleinden gezien, noch in de meest achterlijke bergdessa, noch in de gemeenste stadskampong, waar niet tenminste enige slukjes képang (gevlochten bamboe) de allernoodzakelijkste beschutting gaven. In ons kamp mocht of kon dat niet. We kozen den heer G. Roelink om daar allereerst tegen te gaan protesteren. Met veel moeite kon hij den Pemimpin (kampcommandant) te spreken krijgen; hij bereikte tenminste dit, dat er met halfvergane gegolfd-ijzeren platen een afscheiding werd gemaakt tot manshoogte tussen de W.C. en badkamer en de rest van de zaal. Pas zes weken later, toen er een ernstige dysenterie-epidemie dreigde, werd een slokan achter de zaal aangewezen als W.C., tevens plaats om kleren te wassen.

Om negen uur al kregen we eten! Ontbijt! Ieder mocht op zijn beurt bij de open poort komen om een klein beetje pap te

ontvangen, geserveerd op een mooi porseleinen bord met 'n reepje pisangblad als lepel. Dit laatste was luxe, want in de school hadden we al geleerd om met onze vingers rijst te eten! Die mooie borden waren nu „milik repoeblik” (eigendom v. d. rep.) ze waren blijkbaar gerampast uit de administrateurswoning. 's Middags kregen we alweer eten en 's avonds nog eens; rijst met groentewater en een heel klein stukje tahoe of tempé (een soja-product). Twee keer per dag kregen we thee, of iets wat zo heette, totaal 200 cc; meestal was ze warm en dat was het beste wat er aan was. Men deelde ons officieel mede, dat we 150 gram beras per dag kregen.

In de loop van de morgen kwam er een partij rijststro binnen; we kregen elk een paar handvol om onder onze blarak te spreiden. Toen er een beetje orde kwam in de ligplaatsen van de mensen, kregen de geestelijken een hoek van de zaal voor de hele groep. We lagen dus bij elkaar en gelukkig ver van de W.C. af! Die dag kwamen er nog wat pakjes binnen, maar niet voor ons. Onze togen en habijten hebben we toen maar afgelegd; na een week lopen en slapen daarin waren die zó vies en vuil dat we toch beter in broek en hemd konden blijven. De volgende morgen om vier uur zijn we gaan baden; dat was ook al een week lang niet meer gebeurd: we zaten alle vol „rode hond” en sommigen kregen nog lelijker uitslag. Die eerste dagen reserveerden we de eerste of laatste uren van de nacht voor badkamer of W.C.; later werd je aan alles gewoon en kon 't je niet meer schelen.

Op 20 Oct. kwam Sadaroesalam van Djokja om zich persoonlijk op de hoogte te stellen van de toestand van zijn beschermelingen. Maar die kwam even op de koffie! Vergezeld van een dokter en een zwerm lagere beambten, gekleed in een keurig grijs pak dat hem echter wat te nauw was, versierd met vulpen, volpotlood en horlogeketting, 'n paarse koplak (fez) op de dikke kop, betrad hij met waardigheid de zaal, maar bleef terstond staan en haalde zijn neus op, want hij stond vlak bij de W.C. en er stroomde die morgen geen water door! Hij werd ontvangen door Roelink en Jonkers, de laatste een gewezen B.B.-ambtenaar. Ze begonnen maar meteen met wat 't kortst bij was: de W.C. en toen over de badgelegenheid, de ligging op de grond, de opsluiting van 800 man in die loods, geen drinkwater, geen behoorlijke verlichting, de brutaliteit van de pemoeda's enz. enz. „Komt U maar mee,

heren, dan zal ik U laten zien, hoe onze geestelijkheid als dweilen op de vloer liggen! Al meer dan een week hebben ze geen gelegenheid gehad om zich te wassen of te verschonen! Weet U wat oorlogsmisdadigers zijn? U hoort ervan door de radio, maar weet U wat dat zijn? . . . Dat zijn jullie, en jullie zijn erger dan de Jappen, want er is geen enkel Japans kamp geweest zoals dit!" En zo ging dat een hele tijd door, in goed Hollands! Sadaroesalam stond er versteld bij te kijken en toen hij eindelijk aan de beurt kon komen, draaide hij zich naar Koesoemowidagda, den kamp-commandant, en schold die de huid vol. Of dat nu de soepelheid en humaniteit was, waarmee de gevangenen (tawanan) moesten worden behandeld. En waar de pakjes van de geestelijken waren; die waren al lang uit Djokja verzonden. Wat Koesoemo wel antwoordde, weet ik niet, maar 's middags kregen wij onze pakjes: een tikar, de allernodigste kleren, zeep en wat tabak. Maar Roelink en Jonkers waren te ver gegaan. De volgende dag werden ze weggehaald en naar Krètèk, dicht bij de Zuidkust, overgebracht en cellulair gezet. Roelink heeft daar nog 'ns 'n keer een flink pak slaag opgelopen van een pemoeda-officier, maar na drie weken wist hij zich door den dokter naar 't Petronella-hospitaal te laten zenden, waar hij tot Mei '46 is gebleven om daarna met ons te evacueren.

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat het toch heel anders was dan onder de Japanners. Hadden R. en J. iets dergelijks bij de Jappen gedurfd, dan waren ze er vast niet levend afgekomen. Bij deze mensen was dit mogelijk: met een brutale mond kon je heel wat bereiken, vooral tegenover de burgerambtenaren. Tegenover de T.R.I. moest je dit niet proberen; daar zaten te veel gewezen Heiho- en Soekaréla-soldaten onder en die sloegen er op, wanneer iets hun niet beviel. Ging het echter tegen de „orang kantor", dan vonden ze het best, evengoed als de „orang kantor" graag rapport opmaakten en opzonden naar Djokja, als wij met klachten kwamen over het optreden van de T.R.I.-wacht. Die twee groepen konden elkaar niet luchten of zien en meermalen hebben wij er voordeel van gehad, als onze leiders de ene partij tegen de andere wisten uit te spelen.

Het grote verschil tussen de internering in Tjimahi en Poendoeng was dit: dat je in Tjimahi onder een regime van bedreiging met barbaarse straffen leefde, dat je steeds bloot stond aan slaag en mishandeling, ook wanneer je je niet bewust was van enige

overtreding, terwijl je in Poendoeng als regel niets te vrezen had, zolang je de voorschriften tenminste ongeveer naleefde. Ook waren de voorschriften, zelfs die van de wacht, meest wel redelijk; op een enkele uitzondering na en dat was deze: een hand in de zij zetten, werd beschouwd als „angkoeh sombong” (ongepast en arrogant) en als de wachtsoldaten iemand zo zagen staan - b.v. wachtend in de rij bij het eten halen, of op de tijd dat we „gelucht” werden, rustig uitkijkend over het mooie landschap - dan stoven ze toe en had je een klap te pakken vóór je het wist. Dat was nog al vervelend, want je deed het onbewust, vooral als je je slap en lamlendig voelde van de honger.

Van Indonesische zijde waren tal van instanties bij het bestuur van ons kamp betrokken. Aan het hoofd van alle kampen stond de reeds vroeger genoemde P.O.T., die in Djokja zetelde en waarvan Sadaroesalam voorzitter was. Zij regelden alle burgerlijke zaken en aan hen waren de Pemimpin en zijn staf ondergeschikt. Geheel los daarvan stond de wacht van T.R.I.-soldaten, die alleen maar luisterden naar den militairen commandant in Djokja. Dan was er nog het gewone districtsbestuur met aan het hoofd de Panèwoe (Prodjosoedarman) met zijn helper de Panèwoe-moeda (Martosoesiswa). Deze laatste was katholiek. Onder hen stond b.v. de keuken, waarvan Soedarman het hoofd was, ook katholiek; en later ook de „toko”. Al deze burgerambtenaren waren, op een enkele na, welwillende jongens, die het goed met ons vóór hadden en die ons stellig wel meer hadden geholpen, als ze maar niet aan handen en voeten gebonden waren door eindeloze reglementering van Djokja. We hebben een tijdlang gesukkeld met ons eigen innerlijk bestuur. Na Roelink kregen we er een die wel met de burgerambtenaren kon omgaan, maar niet protesteerde toen de T.R.I. allerlei spullen begon te requireren: alle regenjassen moesten aan de T.R.I. worden „geleend”, daarna schrijfgereedschap (zeg: vulpennen), zakmessen en schaatjes, enz. Toen werd er een gekozen die de brutale methode van Roelink nog weer eens ging toepassen met het gevolg, dat hij bij de burgerambtenaren niets meer gedaan kreeg. Bovendien bleek de man niet intègre te zijn en al te goed voor zichzelf en zijn vrienden te zorgen. Tenslotte kwam in Januari een geschikt man aan 't bestuur, die gezien was bij de burgelijken en waarvoor de militairen althans enig ontzag hadden. Door eindeloze klachten naar Djokja te zenden, werd

tenminste bereikt, dat er enige wenken kwamen waardoor ze iets meer handelbaar werden. Later werd de wacht overgedragen aan de Laskar Rakjat ('t Volksleger); dat waren desajongens, die geen militaire opleiding van de Japanners hadden „genoten”. Zij hadden slechts kernen van T.R.I.-soldaten voor hun training. Toen we een week in Poendoeng waren, zette de regentijd in. De eerste bui kwam 's nachts los. In een minimum van tijd was het hele kamp wakker, want binnen regende het bijna even hard als buiten en na een paar minuten stonden overal grote plassen; 't stro en de ligmatjes waren overal doorweekt. We kropen in groepjes bij elkaar op de plekken die nog droog waren. Gelukkig waren de werklui buiten klaar gekomen met de afrastering van onze wandelplaats, zodat we de volgende morgen verlof kregen om naar buiten te gaan om onze spullen in de zon te drogen. Treurig was, dat door sommigen van de duisternis en verwarring gebruik was gemaakt om de armzalige spullen van kampgenoten te stelen. Ja, 't was een raar gezelschap in dat kamp van Europeanen. Minder dan de helft was vroeger geïnterneerd geweest en daarvan waren er niet meer dan 80 totok. Dan waren er een vijftig Ambonnezen en Menadonezen en de overigen vormden de hele toonladder van bloedvermenging van zuiver Nederlander tot zuiver Javaan (alleen deze laatste trap was natuurlijk niet vertegenwoordigd!). Er waren heel wat onguere elementen bij, die reeds vroeger met de justitie in aanraking waren geweest. Drie mannen werden gearresteerd na onze evacuatie toen zij pas in Batavia waren: tijdens de bezetting hadden zij andere mensen aan de Japanners verraden en ware of valse beschuldigingen van sabotage aangebracht. Bijna de helft van de geïnterneerden was katholiek van huis uit. Aanvankelijk waren er echter maar weinigen die bij de godsdienst-oefeningen kwamen. De scholastieken hebben goed werk onder de jongens beneden de 21 jaar gedaan; en natuurlijk zetten de Paters hun zielzorg ook in het kamp voort. O. L. Heer zegende dit werk op zichtbare wijze; ook was er gelegenheid te over om er iets voor te offeren. Regelmatig groeide het aantal aanwezigen bij de H. Mis, vooral natuurlijk op Zondag, en omtrent Pasen was het aantal paschanten verhoudingsgewijs zeer hoog.

Dagenlang werd er niets aan het dak gedaan. Djokja stuurde geen geld; later waren er wel pannen, maar geen werklui. Koesoemo vond goed dat we het werk zelf deden, maar de wacht verzette

er zich tegen, totdat ze eindelijk zelf corvéeërs nodig hadden. Toen mochten er een paar jongens het dak op. Maar het was onbegonnen werk; de pannen waren heel slecht en als er een lek verholpen was, bleek er bij de volgende bui weer een ander te zijn ontstaan. Tenslotte brachten ze 't toch zo ver dat 't er mee door kon.

Hadden we te veel aan regenwater, er was vrijwel doorlopend te kort aan leiding- en slootwater. Een stuk van de machinekamer van de oude suikerfabriek was nog intact; met behulp van die machines en een oude houtgasmotor werd stroom opgewekt voor de verlichting en tevens voor een pomp. Zolang er dus licht was, kwam er ook water binnen. Maar telkens was er iets defect of was er geen hout, en dan kregen we geen licht en ook geen water. Later werden er een paar reusachtige ijzeren bakken uit de fabriek gehaald en als badreservoir gebruikt: toen werd ook de drinkwater-voorziening verbeterd, maar dat gebeurde allemaal pas toen een Rode-Kruis-consul ons kamp had bezocht. (Febr. '46). Een paar weken vóór de komst van dien heer werden in koortsachtige haast enige verbeteringen aangebracht en een tweede kamp ingericht om onze loods wat uit te dunnen. Daags voor zijn komst werden er nog in allerijl tientallen ambèns van bamboe aangevoerd, zodat althans de ouderen niet meer op de grond hoefden te liggen. Daar we vrijuit met den consul konden praten, hebben we hem dat allemaal netjes verteld.

De eerste weken leefden we nog in de verwachting van spoedige vrijlating van de geestelijken en andere politiek-ongevaarlijken, maar er gebeurde maar niets. Begin November deden allerlei geruchten de ronde: Djokja zou aan drie kanten zijn ingesloten en 't kon niet lang meer duren. Op 6 Nov. kwam Sadaroesalam weer op bezoek met den dokter. Alle gezonde mensen moesten naar buiten; alleen de zieken bleven op hun ligplaats om onderzocht te worden. Als lid van het bestuur kon ik ook binnen blijven en vond toen een gunstige gelegenheid om Sadaroesalam alleen te spreken. Op de talrijke klachten die naar voren werden gebracht, verontschuldigde hij zich door te zeggen, dat wij er geen idee van hadden, hoe moeilijk het was om verbeteringen aan te brengen, doordat er zoveel instanties waren, die er in gekend moesten worden en ook doordat de T.R.I. telkens weer met allerlei klachten kwam over het gedrag en de houding van sommige geïnterneerden. Hoe stond het nu met de vrijlating van

de ongevaarlijken? Daar zou wel niets meer van komen! Drie dagen geleden, zo vertelde hij, was er een hevig gevecht geweest in Magelang en daar hadden tien pastoors meegevochten aan de zijde van Nica! Ik zei, dat dat onmogelijk waar kon zijn. Hij zelf kende de katholieke geestelijkheid toch wel beter, dan dat hij geloof zou hechten aan zulke lasterpraatjes. Neen, hij had de zaak zelf onderzocht, er waren 10 geestelijken terechtgesteld. Natuurlijk bleef ik er bij, dat het niet waar kon zijn en toen zei hij, dat het misschien provocatie van de Nica was. „Apa boléh boeat?” (Wat doe je er aan). „U snapt zelf wel dat onder die omstandigheden geen vrijlating voor de geestelijken te krijgen is!” Daarmee vervloog onze hoop, maar de verwachting dat de gealliëerden spoedig zouden komen had bevestiging gekregen door deze erkenning dat ze al in Magelang waren. Ook werd als reden voor het uitblijven van de voedselpakketten van thuis opgegeven: moeilijkheden in Djokja!

Op 1 November was voor het eerst de H. Mis gelezen in het kamp; in de loods was geen passende plaats te vinden; daarom moest het buiten gebeuren, zodra de pemoeda's de poort openmaakten. Af en toe kon het niet doorgaan, als het 's morgens regende, of al te dreigend weer was. Met Kerstmis en later kregen we wel toestemming om 'n stuk van het wachlokaal te gebruiken. Op Zondagen kwamen 6 tot 8 katholieke Javanen, woonden de H. Mis bij, staande buiten de prikkeldraad en ontvingen de H. Communie door de prikkeldraad heen. Behalve onze gebedenboeken hadden we geen lectuur; later bracht Sadaroesalam eens een koffertje Franse geestelijke lectuur mee. Pas na het bezoek van de Rode Kruis-consul kregen we een bibliotheek met vrij veel mooie boeken. Daar er geen werkzaamheden waren, vielen de dagen lang; toch kenden we in onze groep geen verveling: we namen ruim de tijd voor onze geestelijke oefeningen en tot tweemaal per dag hadden we een voordracht over allerlei profane en geestelijke onderwerpen, dikwijls met een interessante gedachtenwisseling erna. Verder hadden we vaste tijden voor echt gezellige recreatie. In die weken en vooral in de moeilijke Decembermaand was onze hoek de enige plaats, waar de stemming nog wel eens iets van opgewekte luidruchtigheid kon hebben. Er waren nog al wat kampgenoten, die daar af en toe kwamen meegenieten. De rest van de zaal lag op zijn dooie rug, vooral overdag. Een 40-tal jongens had corvée weten te krijgen

in de keuken of in de fabriek; daar kregen ze extra eten voor. Als die 's avonds thuis kwamen, konden ze nog wel eens wat leven in de brouwerij brengen. 's Middags na 4 uur en 's morgens als het nog niet te warm was, stonden er altijd drommen mensen bij de prikkeldraad over het landschap uit te kijken in de richting van Djokja. Of er ook vrachtwagens met pakjes kwamen of misschien zelfs de Nica?!

Op 27 November 's middags om half twee werden plotseling alle corvéeërs terug gestuurd; alle mensen moesten naar binnen en de deuren werden gesloten. Geroep van de pemoeda's tegen elkaar „bersiap!“ (Weest paraat - geeft acht!) Kort daarop hoorden we ontploffingen, naar het ons leek van bommen; ongeveer tien keer met tussenpozen van 2 à 3 minuten. Door een gaatje in het plaatijzer in onze hoek konden we in zuiver noordelijke richting twee vliegtuigen zien cirkelen. Bij de eerste ontploffingen hadden enkele jongens hoera geroepen, maar de omliggenden brachten hen terstond tot zwijgen. Dat kon gevaarlijk zijn met de pemoeda's in zo'n geprikkelde stemming. Natuurlijk werd het geval terstond uitvoerig besproken. Dat bombardement stond natuurlijk niet alleen, ging gepaard met een actie op de grond. En daar we uit een binnengesmokkelde krant wisten, dat de Ghurka's in Magelang minstens 16 tanks hadden, stond het vast, dat het pemoeda-leger in no time onder de voet zou worden gelopen.

's Middags beval de wachtcommandant, dat we drie weken lang opgesloten zouden blijven als „représaille“, omdat we hadden gejuicht, toen de bommen vielen. Er werd tegen geprotesteerd, maar dat hielp niet. Die opsluiting was natuurlijk niet prettig, maar kom, we hoefden die drie weken immers toch niet uit te zitten. Over een paar dagen . . . ! Maar 't blééf steeds „over 'n paar dagen“ en er gebeurde niets. 't Werd onprettig! Overdag was de zaal onfris, 's nachts soms al te fris, vooral als er 'n bui afkwam en we dagen lang met de natte rommel bleven zitten omdat we niets konden drogen. Ook kwamen er geen pakjes meer, zodat de koffie en suiker opraakten; er was niets meer te roken; wie 't zich permitteren kon betaalde één gulden voor een sigaret. 't Eten werd slechter; we kregen voortaan per dag 110 gr. beras en 100 gr. slechte oebi. 't Was werkelijk miserabel. Tot overmaat van ramp raakte de houtgasmotor weer defect, zodat we nachten lang geen licht en dagen lang geen badwater hadden.

Voor drinken moesten we 't doen met de thee, maar daarvan kregen we dan ook bijna een liter per dag. Zo kropen we door de dagen heen. Dat was werkelijk een zware tijd. Een week voor Kerstmis werd er weer een krant gestolen uit de cantine van de T.R.I. en het kamp binnen gesmokkeld. Daarin lazen we tot onze verbazing en teleurstelling, dat de gealliëerden uit Magelang waren verdreven, dat de pemoeda's 'n grote overwinning hadden behaald in Ambarawa, dat er in Ambarawa geen steen meer op de andere stond, behalve dan de bèntèng die in handen der republiek was en dat Semarang door hen was omsingeld. Zelfs als we 50 % overdrijving en propaganda aannamen, konden we toch niet anders concluderen dan dat 't nog wel even zou duren, voor wij vrij zouden komen. 't Waren inderdaad donkere dagen voor Kerstmis!

Met de geneeskundige verzorging was het ook treurig gesteld. Er was geen dokter onder de geïnterneerden en slechts zelden kwam er een van buiten. Die onderzocht dan gauw-gauw enkele ernstige patiënten en slaagde er tenminste in om enkele ernstige gevallen van oudere mensen in het Petronella-hospitaal te doen behandelen. Soms liet hij wat zalf en pillen achter, maar 't was met de medicijnen treurig gesteld. Die waren trouwens ook in Djokja schaars. De patiënten bleven veel te lang van doeltreffende hulp verstoken en werden pas vervoerd, nadat het al te laat was. Toen er een paar mensen aan dysenterie gestorven waren, werd er een nood-hospitaaltje ingericht in een arbeidershuisje in de buurt, maar 't was even slecht van materiaal voorzien als 't kamp zelf; 't enige voordeel was, dat besmettelijke patiënten konden worden afgezonderd. Was er iemand gestorven, dan legden twee fraters het lijk af; alles wat daarvoor nodig was ontbrak: geen ontsmetstof, geen spons of doek, geen plank om het lijk op te leggen, 'n pyama of iets om het lijk in te kleden moest van de geïnterneerden worden gebedeld. Dan werd het lijk naar Djokja gereden en aan de familie overgegeven. Toen de komst van het Rode Kruis „dreigde“, werd het ziekenhuis maar gauw opgeheven.

Zo werd het Kerstmis. Op de vigilie moesten plotseling alle geestelijken aantreden op het kantoor! Daar waren weer een hele zwerm ambtenaren uit Djokja. Sadaroesalam hield een toespraak, waarin hij meedeelde, dat de „regering“ had besloten om ter gelegenheid van het feest weer pakjes in de kampen toe

te laten. We kregen allen ons pakje; deze pakjes van de geestelijkheid had hij persoonlijk een plaatsje gegund in zijn luxewagen; die voor de andere mensen lagen op vrachtwagens. Het hele geval was nog al kinderachtig, maar wij waren toch blij, dat we iets hadden om ook materieel van Kerstmis een feestdag te maken. We hadden koffie met suiker, gezouten eendeneieren, pisangs en eindelijk ook weer eens iets om te roken. Bovendien had het comité in Djokja goedgevonden, dat het kamp twee geiten kocht, die door onze mensen werden bereid tot een heerlijke goelai, een soort vleessoep met allerlei kruiden erin. Bovendien kregen we die dag geen oebi, maar rijst daarvoor in de plaats. Op Nieuwjaarsdag kreeg ieder geïnterneerde 7 sigaretten en ieder 15-tal mocht een blikje corned beef verdelen. Zo goed als het onder de gegeven omstandigheden mogelijk was, hadden we het Kersfeest geestelijk gevierd. Twee priesters lazen elk een H. Mis, waaronder we zo maar uit het hoofd kerstliedjes zongen. Pater Wammes preekte. Er waren heel veel mensen en veel H. Communies; ook een tiental Javanen. 's Avonds een feestavond met zang en voordrachten. Alles samen een mooie, innige dag met veel geestelijke vreugde en ook wat voldoening voor den lichamelijken mens.

In het nieuwe jaar begon er verbetering te komen in onze toestand. Het ging wel heel langzaam, getuige b.v. dat toen we ketella kregen in plaats van oebi, zelfs de afval daarvan - te slecht om varkens voor te zetten - met graagte werd gegeten, zodat men ook daarvan op de beurt zijn aandeel kreeg. Op 8 Jan. kwamen er voor het eerst postwissels van thuis aan. We konden voortaan goela djawa, tabak en groente kopen.

Op 11 Jan. bezoek aan het kamp van den „President van de Repoeblik”. Het was een gezelschap van zeker wel 50 personen. Behalve Soekarno waren er nog bij Moh. Hatta, Sjarifoedin, Soedirman (de „generaal”!) en tal van militaire en burgerlijke autoriteiten. Onder diep stilzwijgen doorliep het gezelschap de loods en bezocht daarna ook het tweede, kleinere kamp. Vervolgens moesten enkele representanten van de zaal voor het gezelschap verschijnen. Ik was daar toevallig ook bij. Soekarno was gekomen om zich persoonlijk te overtuigen, dat wij op menswaardige wijze en met welwillendheid werden behandeld en hij nodigde ons uit om ronduit met onze bezwaren en grieven voor de dag te komen. Hij sprak zelf Nederlands en wij konden

dat ook doen. Met grote aandacht luisterde hij naar onze litanie van klachten; we waren met vieren en als de een voor het ogenblik uitgepraat was, nam een ander het over. Zo zijn we drie kwartier bezig geweest. Af en toe onderbrak hij ons om nadere uitleg te vragen of ook om - als je even nadacht of naar een juiste uitdrukking zocht - te zeggen, dat hij het op prijs stelde alles te horen, ook het meest ongunstige. Nou, aan die wens hebben we voldaan. Overtuigd waren twee stenografen druk bezig om alles te noteren. Tot slot zei Soekarno, dat hij al onze klachten zou laten onderzoeken en dat wij er zeker van konden zijn, dat verbetering zou worden aangebracht, waar dit maar mogelijk was. Inderdaad is er wel een en ander verbeterd; zo mochten we ketella of oebi bijkopen en in de keuken laten verwerken; er mocht voortaan rijst en katjang van thuis komen. Deze twee dingen waren zeer belangrijk; wel duurde het tot de volgende maand voor er uilvoering aan gegeven werd, maar de hongersnood was daarmee verholpen. In tal van andere zaken bleef alles bij het oude. Vermoedelijk ook als gevolg van het bezoek van Soekarno werden er op 19 Januari 112 mensen vrijgelaten o.a. vijf Paters en vier Scholastieken. Koesoemo had mij ook op de lijst geplaatst, maar Sadaroesalam had mij geschrapt. Om onze zaal nog verder uit te dunnen vertrokken 80 man naar een ander kamp; in onze loods waren nu nog 508 man. Er werd nu een behoorlijke toko opgericht, waarvan Frater Kijm en ik de leiding hadden. Dat bracht veel werk voor ons mee, dat niet direct in onze lijn lag, maar van vele zijden was aandrang uitgeoefend dat we het zouden doen. Men hoopte zo een eerlijke toko te krijgen zonder corruptie en bovendien verwachtten ze van ons, dat we beter dan onze voorganger met de Javaanse beambten zouden kunnen omgaan. We stemden er in toe onder beding dat een financiële commissie ons beheer regelmatig zou controleren; daarvoor koos men den heer Loman (van de Javasche Bank) en den heer van Lith. Inderdaad was die toko een kampbelang van de eerste orde: in drie maanden kwam er voor 70.000 gld. waren door in het kamp. Daarnaast tierde een levendige zwarte handel, waarvan de waren gesmokkeld waren; de prijzen waren er veel hoger, maar dikwijls werd er niet in geld betaald, maar met kleren. Vanaf Februari verdwenen met de honger een groot aantal ziektegevallen. De mensen begonnen weer aan te sterken en de

stemming werd opgewekter. Op 4 Februari werden er weer 68 mensen vrijgelaten; er waren twee fraters bij. De bedoeling was, dat dit nog enkele keren zou herhaald worden, totdat alleen diegenen overbleven, waarvan men verstoring van orde en rust vreesde. Eind Februari werden enige ambtenaren van de P.O.T. gevangen genomen door de T.R.I.; Soedaroesalam werd ontvoerd en er kwam een nieuw comité, dat een andere richting insloeg. Alle vroeger vrijgelatenen werden opnieuw opgepakt, ook vrouwen en kinderen, zodat er (tenminste in Djokja) vrijwel geen Europeanen meer vrij bleven.

8 Febr. kwam het lang tevoren aangekondigde bezoek van enige vertegenwoordigers van het Intern. Rode Kruis. We hoorden toen voor het eerst, dat er kans bestond op evacuatie. Er was al een overeenkomst gesloten en uit Malang waren werkelijk al enige geïnterneerden afgevoerd, maar daarna waren nieuwe moeilijkheden gerezen. De verwachting was echter, dat de zaak toch wel weer zou worden hervat. We moesten dus zorgen voor lijsten met gegevens van mensen die weg wilden. Van onze groep gaven zich alleen de scholastieken op, omdat zij toch naar Holland moesten voor hun theologie en wijding. Overigens was de regel: het missie-personeel evacueert niet. Uit gesprekken met bijna alle burgerambtenaren in Poendoeng bleek, dat zij ons blijven zeer op prijs stelden. De Islamgroep in Djokja zal er wel anders over gedacht hebben, maar zij verzekerden mij, dat wij na de vrede vrij en veilig konden blijven werken. Ook toen ik hen de aard van het werk van onze Congregatie uitlegde, waren zij unaniem van mening, dat ons werk ook door de republiek op prijs zou worden gesteld, zij garandeerden vrijheid en veiligheid. Nu hadden wij natuurlijk onze eigen mening over de waarde van die garantie: we hadden intussen zekerheid gekregen, dat er begin November acht Paters, Fraters en Broeders waren vermoord. Maar het zou beslist fout zijn en schadelijk voor de Missie, als wij vrijwillig weggingen. Later is ook duidelijk gebleken, dat verreweg de meerheid van de ontwikkelde Javanen pro-missie zijn. Alleen de Masjoemi-groep staat er vijandig tegen over.

Voorlopig echter kwam er van de hele evacuatie niets. Bij een van zijn laatste bezoeken zei Sadaroesalam: „Dacht u dat wij gek zijn! Vandaag de jonge mannen los laten en ze morgen tegenover ons vinden met geweren aan de zijde van de Nica,

geen sprake van!" Toch bleven de geruchten niet van de lucht en meermalen lazen we er wel iets over in binnengesmokkelde kranten. Op 9 April werd bij de wacht een bekendmaking voorgelezen van den opperbevelhebber, dat de strijd beëindigd was, dat alle geschillen op vredelievende wijze moesten worden bijgelegd en dat allen met opgewektheid moesten samenwerken aan de wederopbouw van het land. Waar dit betrekking op mag hebben gehad, weten we nu nog niet, maar toen meenden we stellig, dat er ten slotte een overeenkomst gesloten was tussen de Nederlanders en de republikeinen. Enkele van de burgerambtenaren hadden mij vroeger reeds verzekerd, dat er geen strijd meer was; alleen nog kleine ongeregeldheden bij Batavia en Semarang. Wij zouden wel spoedig naar huis mogen! We wachtten weer in spanning, maar er gebeurde niets ... Ja toch! op 13 April werden 36 nieuwe geïnterneerden binnen gebracht! 30 April kwam er een boodschapper van het Intercross uit Batavia. Hij bracht ons kamp 26.300 gld. met de boodschap, dat de evacuatie in Mei voortgang zou hebben. De eerste groep zou worden gevormd door degenen, die op 15 Aug. 1945 in een Japans kamp waren. Natuurlijk bracht dit bericht grote vreugde teweeg: 243 mensen zouden dus al spoedig vertrekken.

Op Beloken Pasen had ik nog even kunnen spreken met Br. Servatius. Hij was met Br. Aloysius naar Poendoeng gekomen om mij een pakket met kleren en levensmiddelen te brengen. Jammer genoeg konden we dit niet binnen krijgen, omdat de panèwoe-moeda niet durfde te helpen, hoewel dit zonder enig gevaar kon. Ik hoorde van Br. Servatius, dat zij het allen goed maakten, ook Br. Timotheus in Solo. Bara was voor een deel interneringskamp geworden; de Broeders waren dikwijls in staat om de geïnterneerden te helpen en Br. Petr. Claver organiseerde zelfs onderwijs voor de kinderen van het kamp. Vroeger, in Februari, waren Aloysius en Servatius ook al eens bij mij geweest. Ik was toen op het kantoor geroepen, had met hen mogen spreken en een van de ambtenaren had mij zelfs geholpen om de barang, die zij meegebracht hadden, langs de wacht te smokkelen. Br. Servatius vertelde, dat Pater Prenthaler ziek was. Een paar dagen later zond de katholieke commandant van het kamp in Gandjoeran ons bericht, dat die grote missionaris was overleden. Op onze vraag, of de evacuatie verplicht was, kregen we van het kantoor in Djokja antwoord, dat alle ex-geïnterneerden van de

karakters onder, juist als bij ons, maar iedereen paste zich aan, en 't werd een prettige, eensgezinde communautiteit. In de zware tijd vlak voor Kerstmis hadden we steun en stichting aan elkaar en als de omstandigheden maar éven meewerkten, heerste er opgewektheid en vaak uitbundige vrolijkheid. Wat je in die tijd meer nodig had dan voedsel was, eens hartelijk te kunnen lachen en dat hebben we dikwijls gehad, zodat je krom lag en niet tot bedaren kon komen. Van de andere kant was er veel te leren; lezingen over allerlei nuttige onderwerpen, b.v. over het aanpassingsvraagstuk in de Missie, gaven stof tot ernstige gedachtenwisseling en rustige overdenking. Poendoeng was voor ons allen een harde tijd, maar ook is waar, dat wij er veel genade en gunsten van O. L. Heer hebben ontvangen, die je in normale tijden gewoonlijk niet krijgt; als één daarvan beschouw ik voor mij, dat ik die tijd in dit gezelschap van frisse en degelijke mannen mocht doorbrengen.

